

СТАВЛЕННЯ РУМУНІЇ ДО НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ БАЛКАНСЬКИХ НАРОДІВ У 1875-1876 рр.

В.В. Дроздов

(кандидат історичних наук, Ізмаїльський державний гуманітарний університет)

В статтє исследована политика Румынии на начальном этапе Восточного кризиса 1875–1878 гг., проанализировано отношение румынского правительства к национально-освободительной борьбе балканских народов против Османской империи.

In the article the politic of Romania at the first stage of the East crisis 1875–1878 was researching, the attitude of the Romanian government toward the national-liberation fight of the Balkan nations against the Ottoman Empire.

Ставлення румунського уряду до національно-визвольної боротьби балканських народів у 1875–1878 рр. досліджувалося радянськими та румунськими істориками. Радянські дослідники наголошували на помилковості дотримання Румунією нейтралітету (1). У працях румунських істориків вказувалося на відповідність політики нейтралітету тим зовнішньополітичним умовам, в яких знаходилося румунське князівство (2). Російсько-румунські взаємини в зазначений час висвітлюються в статтях вітчизняного дослідника О. Пономарьова (3), на думку котрого укладення російсько-румунської конвенції 1877 р. мало важливе значення для обох держав.

Мета цієї статті – проаналізувати еволюцію політики Румунії щодо національно-визвольної боротьби слов'янських народів Балкан у 1875–1876 рр.

Улітку 1875 р. у Боснії та Герцеговині розпочалося повстання, що незабаром поширилося на Болгарію. В 1876 р. Сербія та Чорногорія оголосили війну Туреччині, в якій брали участь боснійсько-герцеговинські повстанці та болгарські добровольці. В цих умовах румунський уряд, очолюваний лідером консервативної партії Румунії Л. Катарджіу, взяв курс на дотримання політики нейтралітету щодо подій на Балканах (4, 10-11). У зверненні румунського господаря до парламенту від 21 жовтня 1875 р. наголошувалося на необхідності збереження нейтралітету (4, 40).

Обраний Румунією зовнішньополітичний курс був викликаний кількома чинниками. По-перше, західні держави, а саме Великобританія, Австро-Угорщина, Франція й Італія, вимагали від Румунії дотримання нейтралітету, який сприяв би збереженню на Балканах статус-кво і перешкодив би втручання Російської імперії в балканські справи. По-друге, проведення такої політики було вигідно румунським політичним діячам, котрі сподівалися на визнання західноєвропейськими державами повного державного суверенітету Румунії. Важливим чинником, що вплинув на зовнішньополітичний курс князівства, була військова міць Туреччини та небажання румунської влади переносити військові дії на територію Румунії. Крім того, в румунських політичних колах поширювалася ідея перетворення Румунії на «Бельгію Сходу», згідно з якою Румунія, за прикладом Бельгії, повинна була б дотримуватися постійного нейтралітету, а європейські держави, у свою чергу, були б гарантами цього нейтралітету та суверенних прав румунської держави.

Міністр закордонних справ Румунії В. Боереску запевнив турецького султана в тому, що румунський уряд докладе всіх зусиль для того, щоб завадити розвиткові повстання на території Румунії. Зокрема, уряд Л. Катарджіу намагався обмежити участь болгарських емігрантів, які проживали в Румунії, у національно-визвольному русі. Лікар російського посольства в Константинополі В. Караконовський повідомляв навесні 1876 р. секретареві Московського слов'янського комітету М. Попову, що уряд Румунії заборонив болгарам, які мешкають на її території, допомагати «своїм болгарським братам» (5, 95-96). Румунська влада заборонила діяльність сербських емісарів, котрі прибули до Румунії з метою збору коштів серед болгар та вербовки добровольців (6, 65).

27 квітня 1876 р. до влади в Румунії прийшов уряд лібералів на чолі з М. Епуряну. Намагаючись зміцнити свої позиції в країні, новий міністр іноземних справ М. Когелнічану заявив про продовження дотримання політики нейтралітету (7, 91-92). На підтвердження цього новий кабінет ужив заходи, які обмежували підтримку збройної боротьби слов'ян ззовні: було введено ретельний нагляд за іноземцями, а також суворий контроль за перевезеннями вантажів, особливо зброї. Префектам прикордонних повітів Долж, Мехединц, Кувурлуй та Бреїли було наказано слідкувати за тим, щоб озброєні загони болгар не переправлялися через Дунай (4, 146-147).

Позиція Румунії в балканському питанні не влаштувала уряд Російської імперії, котрий для посилення свого впливу на Близький Схід підтримував національно-визвольну боротьбу балканських народів. В інструкціях, надісланих улітку 1876 р. новому дипломатичному представнику в Бухаресті барону Д. Стюарту, керівництво російського зовнішньополітичного відомства висловило занепокоєння позицією румунського уряду: «Не приховуйте невдоволення нашого з приводу настроїв, що переважають у Румунії» (8, 139). Разом з тим російський уряд розумів необхідність укладення союзу з Румунією. Російське військове командування намаглося завчасно створити в Румунії плацдарм на випадок конфлікту з Портою, зосередивши там два армійських корпуси.

Укладення російсько-румунської угоди стало актуальним після того, як у червні 1876 р. Сербія та Чорногорія почали війну проти Туреччини. У цій війні Румунія відмовилася брати участь. Румунський князь Карл Гогенцоллерн відхилив прохання Сербії про допомогу. Нейтралітет Румунії створював багато ускладнень для Сербії: він виключав можливість відкритого транзиту через територію князівства зброї та боєприпасів для сербської армії.

Протидія румунського уряду слов'янському визвольному рухові викликала занепокоєння в російських політичних колах. Консервативні газети «Новое время» та «Московские ведомости» розмістили на своїх шпальтах повідомлення белградського кореспондента німецької газети «Националь-цейтунг», в якому повідомлялося, що в Бухаресті було заарештовано «безліч сербів, котрі підтримували відносини з тамошнім болгарським комітетом» (9). У липні 1876 р., знаходячись у Бухаресті, видавець «Нового времени» О. Суворін телеграфував до Санкт-Петербурга: «Румунія тримається за нейтралітет міцно... По Дунаю всюди розставлені пікети, ...влада ретельно слідкує за болгарами, побоюючись, щоб вони не скомпрометували бухарестський уряд...» (10, 3). Кореспондент ліберальної газети «Голос» інформував читачів про утиски румунських болгар, симпатиків болгарських повстанців. «Румунія відіграє при нинішніх обставинах досить дивну роль, – писав він. – Існуючі при Бухаресті болгарські комітети були закриті за розпорядженням влади; конфісковано близько 30 тисяч карбованців; представникам іноземних держав передано перехоплену переписку болгарського вождя П. Каравелова» (11, 4).

Особливе невдоволення російської громадськості викликали ті перешкоди, які чинилися волонтерам з Росії та персоналу санітарних загонів, що переправлялися до Сербії через Румунію. У пресі були опубліковані свідчення, скарги та протести російських кореспондентів і лікарів, газети друкували передові статті та політичні огляди, спеціально присвячені політиці румунського уряду. Зокрема, в консервативній газеті «Новое время» та ліберальній газеті «Голос» було опубліковано повідомлення, де інформувалося про утиски російського санітарного загону, що направлявся до Сербії, на румунському кордоні в місті Унгени (12).

Разом з тим громадська думка Румунії не поділяла протурецькі симпатії уряду. Жорстокість, з якою було придушено повстання в Болгарії, засуджувалася громадськістю та румунськими газетами «Timpul», «Românul» та «Telegraful» (6, 118). Проти політики нейтралітету виступали румунські радикали на чолі з К. Росетті. Місцева влада придунайських міст не протидіяла формуванню болгарських загонів на румунській території.

Дотримуючись нейтралітету, уряд М. Епуряну продовжував політику розширення суверенних прав князівства. 16 червня 1876 р. М. Когелнічану відправив румунським дипломатичним агентам за кордоном циркуляр, в якому порушувалося питання про необхідність урегулювання взаємовідносин із Туреччиною та висувалися такі вимоги перед Портою: 1) визнання «індивідуальності» Румунії та її історичної назви; 2) включення румунського представника до складу дипломатичного корпусу в Константинополі, що урівнювало б Румунію в правах із суверенними державами; 3) урівняння румунських підданих у правах з іноземцями на території Туреччини, визнання за румунськими дипломатичними агентами права судити своїх підданих; 4) видача румунських паспортів підданам Румунії; 5) визнання недоторканості румунської території та встановлення державного кордону між Туреччиною та Румунією по фарватеру Дунаю, встановлення меж розподілу островів між обома країнами; 6) укладення румунсько-турецької конвенції про торгівлю, про взаємну видачу злочинців, поштової та телеграфної угод (4, 193).

Циркуляр М. Когелнічану викликав протести з боку Туреччини та західноєвропейських держав. Російські дипломати вважали румунські вимоги «несвоечасними», але справедливими. В цих умовах М. Когелнічану підготував ноту, в якій засуджувалися жорстокості турків проти болгар. 20 липня вона була надіслана румунським представникам за кордоном (6, 120).

Циркуляри М. Когелнічану були його останньою зовнішньополітичною акцією. Внаслідок протиріч у лавах ліберального уряду та тиску з боку західноєвропейських держав уряд М. Епуряну наприкінці липня змушений піти у відставку. Було сформовано новий уряд на чолі з І. Бретіану. Міністром закордонних справ став Н. Іонеску. До складу нового уряду увійшла, крім лібералів, частина радикалів, значну роль серед яких відігравав голова зборів депутатів нижньої палати парламенту К. Росетті. Радикали в своїй програмі вимагали відмови від політики нейтралітету (13, 192).

Наприкінці літа 1876 р. румунський уряд відійшов від попереднього дипломатичного курсу. В телеграмі російського генерального консула в Бухаресті Д. Стюарта О. Горчакову стосовно проїзду російських добровольців через Бухарест до Сербії зазначалося: «Румунський уряд поки не порушує питання, дивлячись поблажливо...» (14, 138). У вересні 1876 р. кореспондент «Московских ведомостей» телеграфував про отримання від румунського уряду дозволу на провезення великої партії рушниць до Сербії (15, 3), а «Санкт-Петербургские ведомости» констатували, що румунські прикордонні служби «стали дивитися крізь пальці на провезення зброї та амуніції» (16, 1). На початку вересня «Правительственный вестник» повідомляв, що російські волонтери «...користуються необмеженою свободою проїзду...» (17, 3). Поступова відмова Румунії від політики нейтралітету була викликана зовнішніми та внутрішніми чинниками: поглибленням Східної кризи, прагненням румунської буржуазії до повного звільнення країни від васальної залежності, зростанням чисельності прихильників південних слов'ян.

Восени 1876 р. Румунія нарешті відмовилася від політики нейтралітету. Причинами цього були: подальше загострення Східної кризи, негативне ставлення західноєвропейських держав до розширення автономії Румунії, ворожі акти Порти щодо Румунії, більш рішучі й узгоджені дії Росії та Австрії. Румунський уряд пішов на зближення з Росією. У середині вересня 1876 р. до Ливадії прибула румунська делегація на чолі з головою уряду І. Бретіану. Результатом цих перемовин була усна домовленість про пропуск російських військ через територію Румунії у випадку війни з Туреччиною та підтримка державної незалежності Румунії в разі політичних або територіальних змін в Османській імперії.

Наприкінці жовтня 1876 р. розпочалася підготовка до підписання військового союзу між Росією та Румунією. Для проведення переговорів до Бухаресту було направлено О. Нелідова. У ході секретних російсько-румунських переговорів у листопаді 1876 р. була підготовлена політична конвенція та спеціальна військова угода. Румунський уряд погоджувався на вільний прохід російських військ через територію Румунії до Туреччини. Російський уряд повинен був відшкодувати усі витрати, захищати й поважати політичні права та недоторканість Румунії. Деталі, що стосувалися проходу російської армії, розглядалися у спеціальній військовій конвенції. Однак підписання конвенцій було відкладено через відсутність офіційних повноважень російського представника (8, 143). Значною перешкодою в укладенні конвенції були протиріччя в політичних колах Румунії з приводу її позиції в Східному питанні. Зокрема, ліберальна газета «Голос» інформувала, що ліберальна партія І. Бретіану схилилася до Росії, а консервативна партія Д. Гіки мала туркофільську спрямованість та виступала за дотримання повного нейтралітету щодо Росії та Туреччини (18, 3).

Проголошення нової конституції Османської імперії 11 грудня 1876 р., за якою Румунії відводилося місце лише «привілейованої провінції Оттоманської імперії», сприяло ще більшому схиленню румунського уряду до співробітництва з Росією (19, 19-20). 4 квітня 1877 р. новий румунський міністр закордонних справ М. Когелнічану та російський дипломатичний представник у Бухаресті Д. Стюарт підписали політичну та військову конвенцію. Згідно з умовами політичної конвенції румунський уряд надавав російським військам вільний прохід до Туреччини, розглядаючи їх як представників дружньої армії. У свою чергу, російський уряд зобов'язувався відшкодувати всі витрати, поважати політичні права Румунії та гарантував недоторканість та цілісність князівства. Військова конвенція, що складалася з 26 статей, була додатком до політичної конвенції. Вона передбачала: призначення румунських військових комісарів при російському воєнному командуванні з метою покращення зв'язків з румунською місцевою владою; можливість використання російськими військами залізниць та інших шляхів сполучення; засоби та тарифи відшкодування урядом Росії витрат, котрі виникнуть при переході російською армією через територію Румунії (20, 111-121).

Отже, на початковому етапі подій 1875-1878 рр. румунський уряд спочатку взяв курс на дотримання політики нейтралітету, що пояснювалося його орієнтацією на західноєвропейські держави та небажанням перетворити свою територію на театр військових дій. Румунська влада не тільки відмовилася від підтримки слов'янського визвольного руху, але й заважала його розвиткові. Подальше загострення Східної кризи та суперечлива політика Туреччини і західноєвропейських держав щодо визнання самостійності Румунії призвели до зміни зовнішньополітичного курсу румунського уряду в бік Росії та укладення російсько-румунської військово-політичної конвенції.

1. Залышкин М.М. Внешняя политика Румынии и румыно-русские отношения (1875–1878). – М., 1974; Черган Е.Е. Великие державы и формирование румынского независимого государства. – Кишинев, 1980; Краткая история Румынии с древнейших времен до наших дней / отв. ред. В.Н. Виноградов. – М., 1987.
2. Независимость Румынии / под ред. Шт. Паску. – Бухарест, 1977; Аданилоане Н. Образование Румынского национального государства. – Бухарест, 1965; Джуреску К.К. Образование единого Румынского государства. – Бухарест, 1971.

3. Пономарьов О.М. Російсько-румунські взаємини у світлі вирішення Східного питання (липень 1876 – квітень 1877 рр.) // Український історичний збірник. – Вип. 11. – К., 2008; Пономарьов О.М. Участь Росії і Румунії в роботі європейської комісії з делімітації Добруджі // Гілея. – Вип. 23. – К., 2009.
4. Documente privind istoria României. Războiul pentru independență / Comitetul de redacție : V. Chereșiu, V. Maciu, S. Știrbu, M. Roller. – Vol. I (Partea II-a) : Evenimentele militare premergătoare anului 1877. – București, 1954.
5. Освобождение Болгарии от турецкого ига : документы / под ред. С.А. Никитина и др. – Т. 1 : Освободительная борьба южных славян и Россия. 1875 – 1877. – М., 1961.
6. Зальшкин М.М. Внешняя политика Румынии и румыно-русские отношения (1875–1878). – М., 1974.
7. Independența României. Documente / coord. I. Gal. – Vol. IV: Documente diplomatice 1873–1881. – București, 1978.
8. Бессарабия на перекрестке европейской дипломатии: документы и материалы / сост. Виноградов В.Н. и др. – М., 1996.
9. Новое время. – 1876. – 9 (21) червня; Московские ведомости. – 1876. – 10 червня.
10. Новое время. – 1876. – 22 липня (3 серпня).
11. Голос. – 1876. – 5 (17) серпня.
12. Голос. – 1876. – 5 (17) серпня; Новое время. – 1876. – 8 (30) липня.
13. Гросул В.Я., Черган Е.Е. Россия и формирование Румынского независимого государства. – М., 1969.
14. Россия и национально-освободительное движение на Балканах 1875–1878 гг. : сборник документов / отв. ред. А. Л. Нарочницкий. – М., 1979.
15. Московские ведомости. – 1876. – 16 вересня.
16. Санкт-Петербургские ведомости. – 1876. – 14 (26) вересня.
17. Правительственный вестник. – 1876. – 7 (19) жовтня.
18. Голос. – 1877. – 23 лютого (7 березня).
19. Independența României. Documente / coord. I. Gal. – Vol. I: Documente și presă internă. – București, 1977.
20. Documente privind istoria României. Războiul pentru independență / Comitetul de redacție : V. Chereșiu, V. Maciu, S. Știrbu, M. Roller. – Vol. II: 1 Ianuarie 1877 – 9 Mai 1877. – București, 1952.